

A kudari

Nemrég múlt száz esztendeje, hogy *Bánkai Ferenc* a Magyar Nyelvőrben tájszavakat közölt, többek között Székesfehérvárról. A felsorolásban megemlítette a *Kudarit*, hozzáfűzve, hogy a „kofák parázstartó fazeka, melynél télen melegedni szoktak”¹. Az említett tárgy szerepét vizsgálva a város sajátos arculata bonatkozik ki előttünk.

Székesfehérvár a török hódoltságot követően sem politikai, sem gazdasági tekintetben nem nyerte vissza középkori szerepét. A XVIII. század második felétől azért jelentős szerepet játszott a megye, bizonyos tekintetben a Dunántúl, illetve az ország egy része áruszükségletének kielégítésében. A város egyben az árucseré színhelye is volt. A múlt század közepén *Palugyay Imre* megállapítja, hogy „Az évenként ötször tartani szokott országos vásár igen élénk, sok bel- s külföldi kereskedők által látogatottatik . . . E vásárok rendszeren két nap tartanak, megengedtetik mindazáltal mindenkinek áruit négy napon át áruira kin tartani . . . A heti vásárok pedig szerdán és szombaton tartatnak.”²

Az utóbb említett időpontok ma is a hetipiac napjai.

Szerdán és szombaton a csereügyletek jelentős részét tette ki a földművelésből, azon belül a kertészkedésből származó termények értékesítése. *Fényes Elek* a XIX. század közepén Székesfehérvárral kapcsolatban megemlíti, hogy „a csatornák mentiben gyönyörű zöldséges kerteket láthatni.”³ Fél évszázaddal később *Wekerle Sándortól* még részletesebb tudósítást kapunk: „A Sárvíz mentén elterülő lapályokon dúsan tenyésznek a zöldségfélék, s általában a kerti vetemények. Nemcsak a helyi szükséglet nyer itt teljes kielégítést, hanem tetemes az a mennyiség is, mely más piacokra, főleg a fővárosba kerül. A lakóknak az a része is, mely kereskedelemmel vagy iparral foglalkozik, sőt az értelmiséghez tartozók is nagyon szeretik a kertészkedést, s az állandóan ott lakó családok nagy részének, ha nincs egyéb gazdasága, megvan a maga konyhakertje, vagy kerti gazdaságra is alkalmas rétje.”⁴

A kertészkedés elsősorban a Palotavárosban és Felsővárosban folyt, mivel itt lakott a város sajátos, polgárosult kultúrájú parasztságának nagy része. Kiemelkedő szerep jutott a saláta, a zöldségfélék, s ezen belül különösen a zeller termelésének, de megtermelték mindazt, amire a háztartásban szükség volt, illetve amit értékesíteni tudtak. A beérett növényeken kívül vetőmag és palánta árusításával is foglalkoztak. Az értékesítés megrendelők részére (helyi és budapesti kereskedők, házhoz szállítás), nagyobb részt azonban piacon történt. Egy-két évtizeddel ezelőtt különösen ragaszkodtak a piaci eladáshoz. A kertészkedő családok asszonyai szerdán és szombaton reggel négytől délután kettőig is kint tartózkodtak, többen szinte rabjaivá váltak a piacozásnak. Távolmaradásukat még a várhatóan kevésbé jövedelmező napon sem tudták elképzelni. A viszonteladónak, a kofáknak pedig munkahelyük volt a piac. Az árusítás természetesen télen is folyt, amikor az asszonyok a nagy hideg ellen *kudarival* védekeztek.

A kudarit a piacra induláskor előkészítették. Egy használatból kiöregedett, kb. két literes *poharat* vagy fazekat harmadáig-feléig megtöltötték hamuval, rá parazsat tettek, arra faszenet, s fedő alatt vitték a piacra. Amint az árut a földön elhelyezték, egy magukkal hozott kisszéken helyet foglaltak, a kudarit szoknyájuk alá tették. Lábukat, alsó testüket így melegítették. Előfordult, hogy a sok alsószoknya közül lángot fogott valamelyik. A kihűlő kudarit táplálták, zacskóban magukkal hozott faszénből tettek rá.

¹ *Bánkai F.* Néprajz- és nyelvészeti tanulmányok. Magyar Nyelvőr, Bp. VII. (1878), 193. old.

² *ifj. Palugyay I.*: Szabad Királyi Városok leírása. Pest, 1853. 160. old.

³ *Fényes E.*: Magyarország leírása, Pest, 1847.

⁴ *Wekerle S.*: Fejér megye. Az Osztrák–Magyar Monarchia Irásiban és képben. XIII. Bp. 1896.

Voltak akik nem szerették a faszenet, gázosnak tartották, ezért *kukoricacsutából* fojtással előállított szénnel helyettesítették. Ezért pénzt sem kellett kiadniuk. Az elalvó kudari az asszony számára a piac végét is jelentette, gyorsan pakolt, sietett haza.

A mai legidősebb, századfordulón született személyek úgy emlékeznek, hogy inkább az előző korosztály használta a kudarit. Ennek ellenére néhány évvel ezelőtt a fehérvári piacon még lehetett találkozni kudarival. Igaz, már csak kézmelegítésre használta az egyik ismert kertészkedő parasztcsalád menyecskeje. Szoknya alá a hetvenes évek elejéig tették. A kudari eltűnéséhez a gazdasági életünkben bekövetkezett fejlődésen túl hozzájárult az árusítás módjának átalakulása. Jóllehet még nem fedett vásárcsarnokban, hanem a szabad ég alatt kínálják terményüket az eladók, de nem a földre, hanem rögzített asztalokra teszik, ami álló testhelyzetet kíván az eladóktól. A csaknem bokáig érő sokszoknyás paraszti viseletnek van még hírmondója, de a tél hidegétől fázó asszonyok inkább melegítőalsót vesznek fel magukra. Egyesek azt is indoknak hozzák fel, hogy nem lehet faszenet kapni, és kukoricacsuta sincs már a parasztháztartásokban.

A kudarit csak a városbeliek használták. A környező falvakból érkező piacozó parasztság asszonyok általában nem is ismerték.

Gunda Béla nyomán tudjuk, hogy az Ormánságban szintén ismeretes a kifejezés, de merőben más értelemben. „Jellegzetes ormánsági étel a savóból készülő *kudarileves*, amelyikhez ez a mondás járja: (Árpakenyér, kudari, ki sem merem mondani.) A szegény ember gyakran csak *kudarilevest* vacsorázott és *vörös ártányt* evett hozzá. A *vörös ártány* a hagyma tréfás neve.”⁵ Ismerik Somogy megyében is a *kudarilevest*. Az őrségi kudari behabart túrós savó.⁶

Czuczor Gergely és *Fogarasi János* nem tartják kizártnak a két egymástól eltérő jelentés közötti kapcsolatot. Szótárukban a *kudar* és a *kudari* kifejezések egyaránt megtalálhatók. Az előbbi a „Kemenesalján annyi mint kemence vagy kályha öble. Minthogy ez többé-kevésbé gömbölyű szokott lenni, innen gyökeleme a kerek – gömbölyűt jelentő *ku*, amely meg van a *kút*, *kutyor* (mély gödör), *kutykorodik*, *kutyorékos*, szintén gömbölyű vagy kereket jelentő szóban.” A kudari pedig „savóleves, túróval (melyet kudarban szoktak tartani?)”. A szavakat török eredetűnek tartják.

A leíratakból úgy tűnik, hogy az eredetet, illetve a kapcsolatokat a Balkán irányába kell keresni. A kudari, mint melegítőeszköz esetében ez egyértelműbb. *Mikes Kelemen* 1718. március 15-én Drinápolyból „édes néjének” azt írja, hogy „Az ágyam a földre vagyon terítve, és a házamat egy cseréptálban való kevés szén melegíti.”⁸ Érdemes hivatkozni *Szilády Zoltán* 1931-ből származó leírására is. A bolgárok „ahol nem igen szigorú a tél, ott kályha helyett még ma is használják a mangált, azt a cifra födeles rézüstöt, amelyben izzó paraszat állítanak a szoba közepére, hogy a melegedők körülülhessék.”⁹

A néprajztudomány feladata, hogy elmélyültebb kutatással a kérdést tisztázza, a feltevéseket megerősítse vagy cáfolja.

Gelencsér József

⁵ *Gunda B.*: Néprajzi gyűjtőúton. Debrecen, 1956. 36–37. old.

⁶ *Morvay J.*: Népi találkozások. Bp. 1962. 26. old.

⁷ *Czuczor G.* – *Fogarasi J.*: A magyar nyelv szótára. Pest, 1865. III. 1184; 1214.

⁸ *Mikes Kelemen* művei. Törökországi levelek. Bp. 1978. 21. old.

⁹ *Szilády Z.*: Bulgária. Bp. 1931. 175. old.